

ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA GRĂDINILOR BOTANICE DIN ITALIA

F. PEDROTTI*

Key word: Botanical gardens, history, Italy

Abstract: The world's first botanical gardens were established in Italy (Pisa, Padova and Florence) in the first half of the sixteenth century. Padova's botanical garden, founded in 1545 by Francesco Bonafede, is considered the oldest botanical garden in the world because it is the only one which has always occupied the same site, maintained its original characteristics and served its original purpose. This original purpose was the cultivation of medicinal plants (*Hortus simplicium*). The garden's form, a walled circle enclosing a square (*Hortus cinctus* or *Hortus sphaericus*), gives rise to various interpretations. Some see it as a symbol for perfection, others as a representation of the garden-cosmos, and still others as the ancient Roman *templum* or *castrum*.

Originea și menirea primelor grădini botanice

Primele grădini botanice din lume au fost inaugurate în Italia, în prima jumătate a secolului al XVI-lea și anume la Pisa în 1543, la Padova în iunie 1545 și la Florența în decembrie 1545. Acestea au fost înființate din inițiativa universităților din orașele respective, cu scopul de a cultiva și a face cunoscute speciile de plante medicinale, denumite și «simpli» de la conținutul în principii active, fapt pentru care erau numite „grădini ale simplilor” (*Hortus simplicium*).

Odată cu apariția primelor grădini botanice, se cristalizează pentru prima dată ideea cultivării laolaltă a mai multor specii de plante, în vederea studierii lor ca entități taxonomice.

Grădina «simplilor» din Padova

Au fost discuții numeroase, în special între botaniștii italieni, pe tema întâietății dintre grădinile botanice din Pisa și Padova (Chiarugi, 1953; Cappelletti C., 1953 și 1965; Martinoli, 1965).

Grădina Botanică din Pisa și-a schimbat totuși sediul de 3 ori, astfel că cel din ziua de azi datează din 1592 (Garbari *et al.*, 1991).

---

*Dipartimento di Botanica ed Ecologia, Camerino, Italia

Grădina Botanică din Padova este deci singura care și-a păstrat sediul, caracteristicile originale și funcțiile în decursul secolelor, și ca urmare poate fi considerată cea mai antică din lume.

Data exactă a înființării este 29 iunie 1545, când Senatul Republicii Venezia a decretat constituirea Grădinii «simplilor», după cum rezultă din actul original de constituire, conservat până în zilele noastre. O săptămână mai târziu, pe data de 7 iulie 1545, se semnează actul de cedare din partea Mănăstirii de călugări Santa Giustina, a unei suprafețe limitrofe de circa 2 ha, pe care avea să ia ființă grădina botanică.

Promotorul și fondatorul acesteia a fost medicul profesor Francesco Bonafede, titularul catedrei de Botanică sau *Lectura Simplicium* creată încă din 1533, și din acest motiv numit și „Lector simplicium”. Custodia grădinii (*Custodia horti*) a fost încredințată lui Luigi Squalermo, numit Anguillara, care a fost și primul director (*Horti praefectus*) din 1546 până în 1561.

Rolul și obiectivele Grădinii «simplilor» din Padova au fost definite cu multă claritate de medicul și botanistul Pietro Andrea Mattioli din Siena, nimeni altul decât medicul personal al cardinalului Bernardo Clesio, arhiepiscopul și principele de Trento. În opera sa intitulată „I discorsi della materia medica di Pedacio Dioscoride Anazarbeo” se poate citi: „Prea ilustrul și clarvăzătorul Senat venețian, la sfatul înțelepților medici padovani și ai profesorilor din acea universitate atât de celebră, a dispus cu mulți ani în urmă, edificarea în înfloritorul oraș Padova a unei ample grădini pentru uz public și didactic, unde se văd înflorind multe plante rare ..., astfel ca toți medicii și studenții la Medicină să fie ajutați în a deveni experți în cunoașterea «simplilor», fără a fi nevoiți să umble ani întregi în diferite părți ale lumii” (Mattioli, 1568).

Planul arhitectonic al Grădinii Botanice din Padova a fost conceput în spiritul tradiției grădinilor din Epoca Renașterii Italiene, cum se poate observa din forma și modelul de dispunere al rabatelor (Fig. 1), care se mai păstrează și azi în forma originală. Primul plan al Grădinii botanice din Padova datează din 1591, deci puțin timp după înființare (Porro, 1591). Grădina are o formă circulară și este înconjurată de un zid (*Hortus cinctus* sau *Hortus sphaericus*), întrerupt de patru porți dispuse pe direcția celor patru puncte cardinale. Zidurile sunt circumscrise unui pătrat împărțit cu ajutorul unui gard metalic în patru, fiecare dintre aceste sectoare incluzând rabate de forme diverse, delimitate de borduri din piatră.

Mulți specialiști, din epoca renașterii și până azi, susțin că această formă circulară, în care este înscrisă un pătrat, ar reprezenta perfecțiunea, ca simbol al unei armonii intrinseci ce guvernează micro- și macrouniversul.

După opinia lui Azzi Visentini (1984), Grădina Botanică din Padova conține în sine ideea grădinii-cosmos, definită de intersecția a două axe perpendiculare corespunzătoare aleilor principale, ce reprezintă cele patru dimensiuni cosmice.

Plecând de la denumirea originală de *Secumanus* a uneia dintre aleile principale care împarte grădina, Paganelli (1992) a formulat o altă ipoteză după care *Hortus cinctus* poate fi comparat cu *Templum*-ul sau *Castrum*-ul, care erau de asemenea străbătuți de un *Decumanus* pe direcția est-vest.

Chiar din primii ani ai existenței sale, aici au fost cultivate numeroase specii de plante, după cum rezultă din cercetările recente (Cappelletti E. M., 1995a și 1995b; Ubrizsy Savoia, 1995). Primul catalog tipărit al plantelor cultivate în grădina botanică a fost cel al lui Porro (1591) și includea un număr de 1170 de taxoni. Din sursele bibliografice până azi cunoscute, prima specie exotică din colecție a fost *Agave americana* L., plantată la 16 ani după înființarea grădinii, adică în 1561, după care au urmat multe specii introduse pentru prima dată în Italia și Europa, printre care: *Solanum tuberosum* L., *Robinia pseudacacia* L., *Liriodendron tulipifera* L., *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle. La această dată, în incinta grădinii se mai găsesc câteva exemplare de arbori multisecolari, ca de exemplu un grup de palmieri (*Chamerops humilis* L.) din 1585 și un platan (*Platanus orientalis* L.) din 1680.

Anul trecut la Padova s-au sărbătorit 450 de ani de la înființarea Grădinii Botanice din localitate (Minelli, 1995).

Grădinile botanice din secolul al XVIII-lea

După epoca de „aur” a Renașterii, în care au luat ființă cele trei grădini ale «simplilor» din Pisa, Padova și Florența, o serie de noi grădini botanice au fost create pe actualul teritoriu al Italiei, însă cu finalități mult mai ample decât în trecut. Astfel, în 1729 se inaugurează Grădina Botanică din Torino, în 1758 cea din Modena, în 1770 cea din Parma, în 1773 cea din Pavia și în 1795 cea din Palermo. Dintre acestea se distinge ultima, atât prin bogăția colecției, cât și prin suprafața pe care se întinde - circa 10 ha (Raimondo et al., 1993).

Grădinile botanice din secolul al XIX-lea

În această perioadă iau naștere următoarele grădini botanice: 1803 la Bologna și Genova, în 1808 la Urbino, în 1809 la Napoli (din inițiativa botanistului Michele Tenore), în 1828 la Camerino, în 1856 la Siena, în 1858 la Catania, în 1864 la Cagliari, în 1872 la Portici, în 1881 la Messina și în 1883 la Roma. Dintre acestea, se remarcă prin extindere (12 ha) și frumusețea colecțiilor de plante, Grădina Botanică din Napoli.

Grădinile botanice din secolul al XX-lea

În special după al doilea război mondial au fost create noi grădini botanice în paralel cu înființarea de noi universități, și anume: 1956 la Bari, în 1963 la Ferrara și Trieste, în 1982 la Cosenza și în 1991 la Viterbo; la toate acestea se poate adăuga și Arboretum-ul de la Camerino, instituit oficial în 1990.

Grădinile botanice neuniversitare

În Italia există de asemenea numeroase instituții de acest tip ce nu aparțin universităților, cum ar fi Arboretum-ul de la Vallombrosa, cel mai mare din țară, situat în apropierea unei abații omonime și care datează din 1869. Trebuie amintite aici și grădinile alpine, dintre care cele mai importante sunt cele de la Chanousia, creată în 1897 și cea de la Viotte di Monte Bondone, înființată în 1938 (Pedrotti, 1981; Raimondo, 1988 și 1992).

Concluzii

Grădinile botanice ce au luat naștere în Epoca Renașterii au constituit un model de referință pentru toate celelalte care au fost create ulterior atât în Italia, cât și în Europa.

În zilele noastre, aceste instituții au de îndeplinit importante funcții noi, legate de educația ecologică și conservarea speciilor rare sau pe cale de dispariție.

O problemă de mare actualitate în Italia este cea a menținerii și întreținerii grădinilor botanice care, în mai toate orașele mari, sunt complet incluse în mediul urban.

România este o țară cu mari tradiții în domeniul grădinilor botanice, așa cum o demonstrează numeroasele structuri specifice existente, dintre care am plăcerea să amintesc Arboretum-ul de la Simeria, Grădina Botanică „Al. Borza” din Cluj-Napoca și, bineînțeles, Grădina Botanică a Universității „Al.I. Cuza” din Iași (*Hortus Botanicus Iasiensis*), una dintre cele mai mari din Europa și care a împlinit 140 de ani de existență.

Bibliografie

1. Azzi Visentini M., 1984 – *L'Orto botanico di Padova e il giardino del Rinascimento*. Milano, ed. Il Profilo
2. Cappelletti C., 1953 – *Sulla priorità di fondazione degli Orti botanici di Padova e di Pisa*. Nuovo Giorn. Bot. Ital., 60 (3): 681-684
3. Cappelletti C., 1965 – L'Orto botanico di Padova. In: Orti botanici delle Università italiane. Napoli, Orto botanico: 103-116
4. Cappelletti E.M., 1995a – Le piante coltivate nell'Orto botanico di Padova ai tempi di Luigi Squalerno detto Anguillara. In: Minelli A., 1995 – *L'Orto botanico di Padova 1545-1995*. Padova, ed. Marsilio: 163-172
5. Cappelletti E.M., 1995b – Le collezioni viventi nell'Orto botanico ai tempi del Cortuso (1591). In: Minelli A., 1995 – *L'Orto botanico di Padova 1545-1995*. Padova, ed. Marsilio: 197-242
6. Chiarugi A., 1963 – Le date di fondazione dei primi Orti botanici del mondo: Pisa (estat 1543); Padova (7 luglio 1545); Firenze (1 dicembre 1545). Nuovo Giorn. Bot. Ital., 60: 785-839
7. Garbari F., Tongiorgi Tomasi L., Tosi A., 1991 – *Giardino dei Semplici: l'Orto botanico di Pisa dal XVI al XIX secolo*. Pisa, ed. Pacini
8. Martinoli G., 1965 – L'Orto botanico di Pisa. In: Orti botanici delle Università italiane. Napoli, Orto botanico: 135-142
9. Mattioli P.A., 1568 – Discorsi di M. Pietro Andrea Mattioli sanese, medico cesareo, et del serenissimo principe Ferdinando Archiduca d'Austria ecc., nelli sei libri di Pedacio Discoride Anazarbeo della Materia Medicinale. Venezia, appresso Vincenzo Valgrisi
10. Minelli A., 1995 – *L'Orto botanico di Padova 1545-1995*. Padova, ed. Marsilio
11. Paganelli A., 1992 – L'Orto botanico dell'Università di Padova. In: Raimondo F.M., *Orti Botanici Giardini alpini, Arboreti italiani*. Palermo, ed. Grifo: 141-163
12. Pedrotti F., 1981 – Orti, giardini, parchi, riserve. In: *Le piante e l'uomo*. Busto Arsizio, ed. Bramante, 6: 2128-2180
13. Porro G., 1591 – *L'Horto de i semplici di Padova, ove si vede primieramente la forma di tutta la pianta con le sue misure /.../*. Venezia
14. Raimondo F.M., 1988 – Problemi di conservazione degli Orti botanici storici italiani. Inform. Bot. Ital., 20 (1): 319-328
15. Raimondo F.M., 1992 – *Orti Botanici, Giardini alpini, Arboreti italiani*. Palermo, ed. Grifo
16. Raimondo F.M., Mazzola P., Di Martino A., 1993 – *L'Orto botanico di Palermo*. Palermo, ed. Arbor.
17. Ubrizsy Savoia A., 1995 – L'Orto di Padova all'epoca del Guilandino. In: Minelli A., 1995 – *L'Orto botanico di Padova 1545-1995*. Padova, ed. Marsilio: 173-195

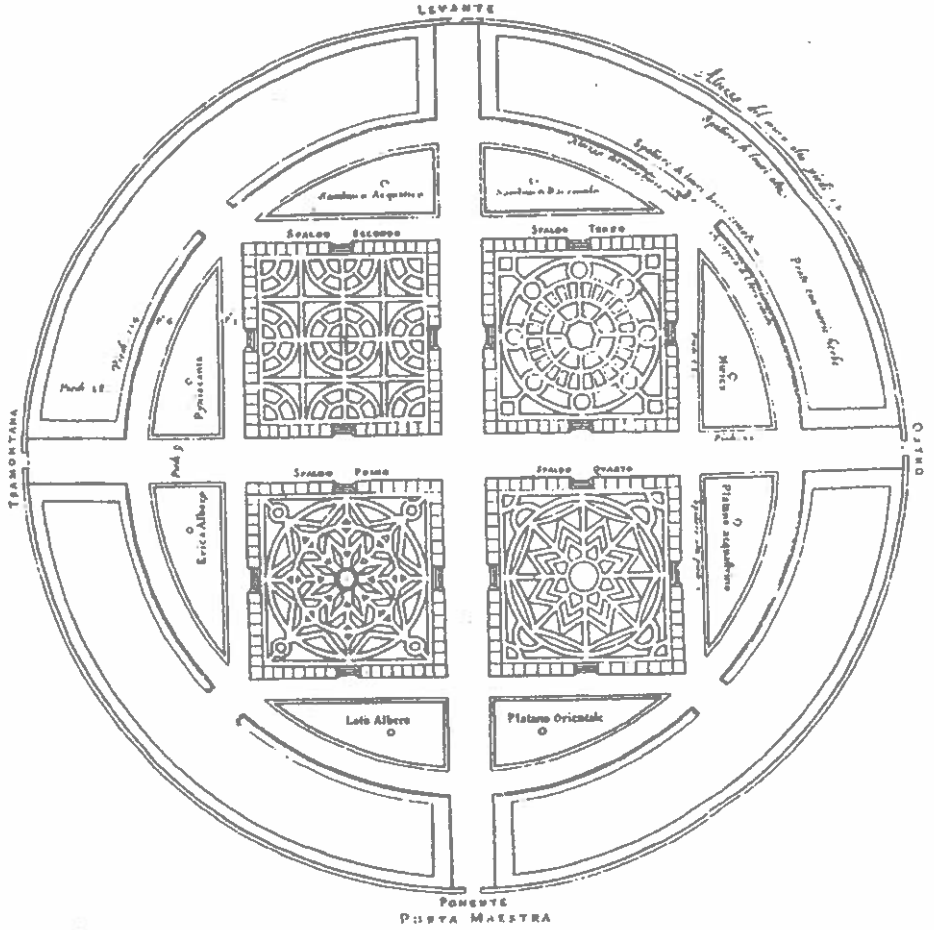

Fig. 1 -- Primul plan al Grădinii Botanice din Padova (după Porro, 1591)